

УДК 322:271.222(497.11)(497.15)“1945/1955“
271.222(497.11)-662:32(497.15)“1945/1955“

Dr sci. Denis BEĆIROVIĆ
Filozofski fakultet, Tuzla

KOMUNISTIČKA VLAST I SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA U BOSNI I HERCEGOVINI (1945–1955) – PRITISCI, NAPADI, HAPŠENJA I SUĐENJA

APSTRAKT: *U radu se na osnovu neobjavljene arhivske građe objavljuju uzroci, tok i razmjere represije organa vlasti protiv sveštenika Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1955. godine. Posebna pažnja je posvećena istraživanju, prezentaciji i analizi kvantitativnih pokazatelja o hapšenjima i suđenjima sveštenika Srpske pravoslavne crkve.*

Ključne reči: *Srpska pravoslavna crkva, sveštenici, vera, represija, Jugoslavija, Bosna i Hercegovina i komunizam.*

Podloga za ustavne i zakonske propise o položaju vjere i crkvi u Jugoslaviji (Bosni i Hercegovini) bila je izgrađena tokom rata u dokumentima Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) i Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBIH). Pomenuti organi nove vlasti su proklamovali jednakost svih građana bez obzira na nacionalnu ili vjersku razliku, a postavljeno je i načelo odvojenosti države od crkve.¹ Na tragu ovih rješenja osnovna politička linija komunističke vlasti nakon 1945. godine sastojala se u tome da se na principima slobode savjesti i vjeroispovijesti omogući svim vjerskim zajednicama djelovanje pod jednakim uslovima. Avnojevska Jugoslavija je u isti položaj stavila sve crkve i vjerske zajednice, bez obzira na njihovu rasprostranjenost, brojnost, veličinu i položaj

---

¹ Stella Alexander, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, Cambridge, London, Melbourne, 1979, str. 210.

koji su imale prije završetka Drugog svjetskog rata.² Uz to, nova vlast je isticala važnost čuvanja tekovina revolucije, društvenog poretka, nezavisnosti i slobode zemlje.³

Prvi Ustav avnojevske Jugoslavije, usvojen 1946. godine, potvrdio je obrazac vjerskih prava i sloboda proklamovanih u toku rata. On je regulisao pitanje odnosa između države i vjerskih zajednica bazirajući se na sljedećim načelima: vjerske zajednice su odvojene od države i škole; građanima se garantuje sloboda savjesti i vjeroispovijesti; vjerske zajednice mogu slobodno obavljati vjerske poslove i obrede ako njihovo učenje nije u suprotnosti sa Ustavom; zabranjuje se zloupotreba vjere u političke svrhe; vjerske škole za obrazovanje vjerskih službenika su pod nadzorom države i država može finansijski pomagati vjerske zajednice. Komunistička vlast je smatrala da samo potpuno odvajanje vjerskih zajednica od države može obezbijediti ravnopravnost pomenutim zajednicama i zaštititi najvažniju tekovinu narodnooslobodilačke borbe – bratstvo i jedinstvo.⁴ Gotovo identična rješenja o vjerskim slobodama i nadležnostima vjerskih zajednica bila su ugrađena i u Ustav Narodne republike Bosne i Hercegovine.⁵ Međutim, Ustavom zagarantovana vjerska prava i slobode nisu istovremeno značile i njihovo stvarno primjenjivanje u praksi.

U poslijeratnom vremenu KPJ se ponovo vraća izvornom marksističkom učenju, ističući da tolerisanje religiozne savjesti i sujevjerja predstavlja „idejnu kapitulaciju pred neprijateljskom ideologijom“. Promovisana je permanentna borba za pobjedu „naprednih naučnih shvatanja“, s ciljem ubrzanja socijalističke izgradnje i borbe protiv zloupotrebe vjere u antiustavne svrhe. Komunisti su predviđali da će sa korjenitom promjenom materijalnih društvenih odnosa doći do stvaranja realnih uslova za konačno oslobođenje „ljudi od svih oblika i vidova religioznog mraka i mistike.“ Provođenje principa da je religija privatna stvar pojedinca i vjerskih organizacija, kao i jačanje borbe protiv religijskog uticaja na građane, postali su stalni zadatak i briga partijskih organizacija širom zemlje.⁶

Komunistička vlast je i prije i poslije stupanja na snagu Ustava FNRJ usvojila niz zakona koji su se direktno ili indirektno ticali Srpske pravoslavne crkve⁷ (dalje: SPC). Po značaju i posljedicama koje su proizveli za SPC posebno

² Arhiv Srbije i Crne Gore (dalje ASCG), Savezna komisija za vjerska pitanja (dalje SKVP), 144-10-164. Odnos vjerskih zajednica prema državi, 1954.

³ ASCG, SKVP, 144-10-164.

⁴ ASCG, SKVP, 144-8-131. Odnosi između države i crkve u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji, 1953.

⁵ Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine, *Službeni list NR BiH*, III, 8.1.1947, br. 1, str. 5-7.

⁶ Demokratska doslednost ili ograničenje demokratije? O upotrebi i zloupotrebi slobode religijskog uverenja, *Nedeljne informativne novine*, II, br. 70, Beograd, 4.V.1952, str. 4.

⁷ Do završetka Prvog svjetskog rata SPC nije bila jedinstveno organizovana. Na teritoriji Kraljevine Srbije i Crne Gore egzistirale su autokefalne pravoslavne crkve u rangu mitropolije, a u

treba izdvojiti: Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Zakon o nacionalizaciji privatnih preduzeća, Zakon o eksproprijaciji, Zakon o braku, Zakon o matičnim knjigama, itd. Poslije usvajanja navedenih zakona, kao i niza drugih koji su u manjoj ili većoj mjeri pogadali SPC, država je tek 1953. godine pristupila pravnom regulisanju položaja vjerskih zajednica. Trebalo je da prođe više od sedam godina od donošenja Ustava da bi nova vlast pokrenula aktivnost na izradi posebnog zakona, u okviru kojeg bi se razradile ustavne odredbe vezane za status i prava vjerskih zajednica. Takvo stanje pravne nedefinisanosti i neizvjesnosti dodatno je otežavalo poziciju SPC.

Uporedo sa preuzimanjem glavnih poluga vlasti u Bosni i Hercegovini, komunisti su učvrstili svoju kontrolu nad javnom sferom. Osnovni je zadatak bilo ukidanje autonomnih institucija unutar društva. U novonastaloj situaciji crkve i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini ostale su jedine nezavisne institucije legalno odvojene od države. One su nakon elimanicije poraženih vojnih formacija iz Drugog svjetskog rata, ali i drugih opozicionih snaga, ostale jedino pogodno mjesto s koga se mogao pružati otpor komunističkom oblikovanju društvenog života. Zbog toga su bosanskohercegovački komunisti pokrenuli niz mjera s ciljem slabljenja i diskreditacije svih crkvi i vjerskih zajednica u ovoj republici. Državno-partijske strukture u Jugoslaviji (Bosni i Hercegovini) su veći dio sveštenika SPC smatrale stvarnim ili potencijalnim državnim neprijateljima. Osim ideoloških razloga, koji su u manjoj ili većoj mjeri bili slični u svim komunističkim partijama, na negativan odnos Komunističke partije Jugoslavije (dalje: KPJ) prema SPC uticala je i činjenica da je dio sveštenika tokom Drugog svjetskog rata podržavao četnički pokret. Negativan stav partijskih struktura prema njima u dokumentima Komisije za vjerska pitanja najčešće je opravdavan sljedećim

---

Austro-Ugarskoj SPC je bila podijeljena na nekoliko dijelova, koji su bili pod jurisdikcijom različitih mitropolija i patrijaršija. U Bosni i Hercegovini SPC je do 1918. godine potpadala pod vlast carigradskog patrijarha. Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. godine Kraljevina Jugoslavija) bili su stvoreni uslovi za ujedinjenje svih pomenutih dijelova SPC. Krajem maja 1919. godine u Sremskim Karlovcima proglašeno je ujedinjenje SPC. Vlada je tokom 1920. godine potvrdila ujedinjenje SPC i izdala proklamaciju kojom je proglasila vaspostavljanje Srpske patrijaršije. Vaseljenska patrijaršija je priznala novonastalo stanje 1922. godine. Vidovdanskim ustavom, koji je bio na snazi od 1921. do 1929. godine, SPC je izgubila status državne crkve. Poput drugih priznatih vjerskih zajednica (Katoličke crkve i Islamske vjerske zajednice), postala je javna ustanova sa specifičnim položajem. Ovakav status je zadržala i nakon usvajanja Oktroisanog ustava 1931. godine. Ipak, u donosu na druge vjerske zajednice SPC je imala više mogućnosti da utiče na politički život u zemlji. Takav povlašten položaj SPC je, pored ostalih razloga, prouzrokovao zaoštavanje vjerskih suprotnosti, koje su se posebno ogledale u oštroj polemici sa Katoličkom crkvom. Vidi: Mirko Mirković, *O pravnom položaju srpske crkve u našoj prošlosti*, Beograd, 2000, str. 325–326; Božo Madžar, *Pokret Srba Bosne i Hercegovine za vjersko prosvjetnu autonomiju*, Sarajevo, 1982, str. 460–461; Rastko Vidić, *The Position of the Church in Yugoslavia*, Belgrad, 1962, str. 17; Mustafa Imamović, „Pravni položaj i organizacija Srpske pravoslavne crkve u Jugoslaviji, 1918–1941. godine“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XLI, Sarajevo, 1998, str. 173–185;

razlozima: da je većina sveštenika u toku rata podržavala i saradivala sa pokretom Draže Mihailovića; da su sa ostalim reakcionarnim elementima širili neprijateljsku propagandu protiv narodnooslobodilačkog pokreta; da su koristili svaku priliku za diskreditaciju novog društvenog poretka; da su štitili i održavali vezu sa ratnim zločincima, da su bili povezani sa neprijateljskom emigracijom u inostranstvu, te da su u administraciji crkvenih ustanova postavljali lica koja su bila osuđena zbog saradnje sa okupatorom.⁸ Treba istaći da optužba za saradnju sa okupatorima nije bila rezervisana isključivo za sveštenike SPC. U materijalima Savezne komisije za vjerska pitanja je navedeno da su u toku Drugog svjetskog rata „sveštena lica svih veroispovesti saradivala sa okupatorom u najrazličitijim formama, a veći broj je počinio veoma teške ratne zločine prema našim narodima“. Zbog ovih djela i nastavka vršenja krivičnih djela poslije rata, kako stoji u materijalima Komisije, „bila su osuđena 1.403 sveštena lica“. Od ovog broja je do 1953. godine „u toku izdražavanja kazne bilo pomilovano 152, uslovno pušteno 88, na izdržavanju kazne ostalo 254, dok su ostali izdržali kaznu“.⁹

Pored navedenih razloga, komunistički predstavnici su negativan odnos prema SPC opravdavali i činjenicom da je većina episkopa bila birana na položaje prije 6. aprila 1941. godine iz redova sveštenika koji su bili naklonjeni dinastiji i društvenom uređenju monarhističke Jugoslavije. Prema njihovom mišljenju, odnos SPC prema organima vlasti bio je dvoličan. Patrijarh i predstavnici Sabora i Sinoda su deklarativno podržavali spoljnu politiku državnog rukovodstva i dio državnih mjera na unutrašnje-političkom planu. S druge strane, vlast je većinu sveštenika smatrala reakcionarnim elementima koji ne žele sređivanje odnosa države sa crkvom.¹⁰ Državni organi vlast su bili nezadovoljni i nejasnim odnosom vrha SPC prema narodnooslobodilačkom pokretu i društvenom poretku avnojevske Jugoslavije.¹¹

⁸ ASCG, SKVP, 144-10-164..

⁹ ASCG, SKVP, 144-8-131.

¹⁰ ASCG, SKVP, 144-10-164.

¹¹ U referatu o Srpskoj pravoslavnoj crkvi navedeno je, između ostalog, sljedeće: „Od završetka rata pa sve do današnjeg dana Episkopat, ni pojedinačno ni kao cjelina, nije dao ni jedne izjave koja bi razjasnila stav Srpske pravoslavne crkve prema našoj krvavoj herojskoj borbi i njezinim tečevinama, prema herojima koji održaše tradicije naše slavne prošlosti i koji za sva buduća pokoljenja ovekovječiše najtragičniji i najslavniji period naše istorije. Oni ne razjasniše stav Srpske pravoslavne crkve prema narodnooslobodilačkoj borbi, prema našim slavnim partizanima, prema rukovodiocu te borbe – Komunističkoj partiji Jugoslavije (...) Oni govore jezikom londonskog radija, jezikom onih koji ne mogu da prebole masne rente na uloženi kapital u Jugoslaviji, ne mogu da prebole što su na minimum svedeni njihovi izgledi da bogatstvo ove zemlje i znoj i krv ovog naroda i dalje ne služe za njihov udoban život i iskivanje još tvrdih lanaca svemu radnom čovječanstvu“. Vidi: Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje ABH), Komisija za vjerska pitanja (dalje KZVP), kut. 3a, 10/1946, Referat o organizaciji Srpske pravoslavne crkve, Rimokatoličke crkve i Islamske vjerske zajednice, 16.5.1946.

Crkva i sveštenstvo su kao konzervativne i tradicionalne društvene institucije od početka uspostavljanja komunističke vlasti bile obilježene kao protivnici novog društvenog poretka. U složene međunarodne odnose i novonastale političke okolnosti poslije 1945. godine, SPC je ušla skoro obezglavljena. Patrijarh Gavriilo Dožić je bio u ropstvu, brojni episkopi i mitropoliti su bili prognani iz svojih središta, a veliki dio sveštenstva se nalazio u emigraciji. O razmjerama gubitaka SPC govore i podaci da je tokom Drugog svjetskog rata devastirano 250 crkava i ubijeno 515 sveštenika, među kojima i 6 arhijereja. Iako je dio nižeg sveštenstva bio uključen u narodnooslobodilački pokret, najveći dio je podržavao četnički pokret.¹²

Prema podacima Savezne komisije za vjerska pitanja SPC u Bosni i Hercegovini je nakon 1945. godine imala četiri eparhije¹³ u: Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci i Tuzli, sa episkopima na čelu. Osim eparhija u Bosni i Hercegovini je postojalo i 19 arhijerejskih namjesništava¹⁴ i 246 parohija.¹⁵ Pod upravom SPC u Bosni i Hercegovini bili su i vjerski objekti: 10 manastira, 26 kapela i 452 crkve. U toku rata ustaše su ubile 71 sveštenika, Nijemci 5, partizani 10, a 45 je umrlo u prvj deceniji poslije završetka Drugog svjetskog rata.¹⁶

U sveopštoj pobjedničkoj euforiji nakon okončanja rata, nova vlast često nije mogla ili pak nije željela spriječiti napade na sveštenike SPC od strane pojedinaca i lokalnih organa vlasti. Zbog toga je često intervenisao i Arhijerejski sinod SPC tražeći poštovanje vjerskih prava i svetinja pravoslavnih vjernika. U

¹² Radoslav M. Grujić, *Pravoslavna srpska crkva*, Kragujevac, 1989, str. 227–228; Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*, Beograd, 2006, str. 520.

¹³ Eparhija je crkveno-administrativno područje, odnosno regija u pravoslavnim i grkokatoličkim zajednicama kojom upravlja eparhijski arhijerej – episkop. Episkopima su potčinjeni i svi manastiri na području eparhije. Od 1931. godine SPC je imala 21. eparhiju. U 1947. godini Arhijerejski sabor je izmjenio i dopunio dotadašnji crkveni Ustav i popunio upražnjene eparhije. Prema ovom Ustavu SPC je ostala nedjeljiva i episkopalna, a broj parohija se povećao na 24. Na području Bosne i Hercegovine nakon 1945. godine postojale su: 1. Dabrobosanska eparhija (sa sjedištem u Sarajevu), 2. Banjalučka eparhija (sa sjedištem u Banjoj Luci), 3. Zvorničko-tuzlanska eparhija (sa sjedištem u Tuzli), 4. Zahumsko-hercegovačka (sa sjedištem u Mostaru). Dalmatinska eparhija (sa sjedištem u Šibeniku) imala je pod svojom jurisdikcijom neke parohije na teritoriji Bosne i Hercegovine (Drvar, Bosansko Grahovo, Bosanski Petrovac, itd). Opšir. Mirko Mirković, *O pravnom položaju Srpske crkve u našoj prošlosti*, str. 338; „Eparhija“, *Enciklopedija živih religija*, Beograd, 1990, str. 190; „Eparhija“, *Rečnik Srpskog jezika*, Novi Sad, 2007, str. 357; Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 2007, str. 282; Ivan Cvitković, *Savez komunista i religija*, Sarajevo, 1984, str. 166.

¹⁴ Arhijerejsko namjesništvo je dio eparhije kojom upravlja arhiepiskop. Opšir. Ivan Cvitković, *Rječnik religijskih pojmova*, Sarajevo, 2005, str. 36.

¹⁵ Parohija je najmanja administrativno-teritorijana jedinica u pravoslavlju kojom upravlja paroh. Opšir. Radomir Jovanović, *Veliki leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 2006, 980; „Parohija“, *Rečnik Srpskog jezika*, str. 914; Ivan Klajn, Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, 2007, str. 896.

¹⁶ ASCG, SKVP, 144-137-742, Brojčani podaci o kleru i vjerskim objektima u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini.

cilju zaustavljanja povrede vjerskih propisa pravoslavnih vjernika bio je dopis Arhijerejskog sinoda SPC, upućen 16. maja 1952. godine Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, u kojem je ovo tijelo upoznato sa napadima na sveštenike SPC u Prijedorском srezu.¹⁷

Do zaoštavanja odnosa između državnih organa i predstavnika SPC u Bosni i Hercegovini došlo je naročito u ljeto 1953. godine. U avgustu 1953. godine na sjednici Predsjedništva Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine, održanoj u Sarajevu pod predsjedništvom Đure Pucara, ukazano je na sve učestalije pojave zloupotrebljavanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Tom prilikom osuđeno je zajedničko neprijateljsko djelovanje pravoslavnih, katoličkih i muslimanskih sveštenika i vjerskih službenika. Između ostalog, navedeno je i reakcionarno djelovanje banjalučkog vladike Vasilija Kostića i tuzlanskog mitropolita Nektarija Krulja, kao i dijela sveštenika u Istočnoj Bosni.¹⁸

Vrhunac represivnog odnosa vlasti prema vladici Kostiću i mitropolitu Nektariju dogodio se u drugoj polovini avgusta 1953. godine. Protiv njih su u Banjoj Luci i Tuzli bili organizovani „spontani“ protestni mitinzi, na kojima se govorilo o njihovom „štetočinskom“ i „nenarodnom“ djelovanju. Okupljeni građani u Tuzli tražili su „ne samo da se Nektarije Krulj ukloni sa ovog područja, nego da se kao neprijatelj svoga naroda razriješi svešteničke dužnosti od strane starješinstva pravoslavne crkve“.¹⁹ Slične zahtjeve uputili su i demonstranti u Banjoj Luci. Uz to, oni su javno na protestnom mitingu predstavili fotografije na kojima je vladika Kostić 1941. godine davao blagoslov četničkim jedinicama u prisustvu njemačkog komandanta. To je dodatno podgrijalo ogorčenje građana

¹⁷ U dopisu Arhijerejskog sinoda SPC ukazano je na česte napade na sedamdesetogodišnjeg protjereja stavrofora Dušana Kondića, paroha u Busnovima, kao i na ometanje vjerskog života u parohiji. Pored ostalog, u dopisu je pisalo: „Na prvi dan Uskrsa ove godine oko dva časa posle ponoći kod crkve u Busnovima objavljeno je klepalom narodu, kako je uobičajeno, da bi došao u crkvu. Taj poziv udaranjem u klepalo ponovljen je triput. Prilikom trećeg klepala neko je iznenada kamenicama i koljem zasuo ljude, koji su ovaj posao obavljali. Kako napad nije prestajao, ovi su se ljudi povukli u crkvu i zavravili vrata. Napadači su navalili na vrata, ali ih nisu mogli otvoriti. Onda su napali na crkvene prozore od kojih su razbili tri na oltaru, a dva na hramu. Napadnuti ljudi nisu smeli izaći iz crkve sve dotle narod nije počeo dolaziti u crkvu (...) Narod u Busnovima je iznenađen i teško uvređen zbog ovog napada na njegovu crkvu na dan najvećeg hrišćanskog praznika. Iako zbog mraka nisu mogli biti raspoznati napadači, sumnja se na sekretara Mesnog narodnog odbora u Busnovima Mila Stojića i na neke njegove ljude, koji su ovo delo izvršili. Za ovu sumnju ima razloga što potvrđuju i druge okolnosti (...) Molimo za intervenciju nadležnih vlasti da učine kraj ovakvim ispadima na terenu, koji nikome ne koriste“. Vidi: ABH, KZVP, kut. 3, 73/1954, Dopis Savezne komisije za vjerska pitanja prema Komisiji za vjerska pitanja BiH, 6.6.1952.

¹⁸ Radmila Radić, *Država i verske zajednice 1945–1970*, I, Beograd, 2002, str. 381.

¹⁹ „Članovi Socijalističkog saveza Tuzle odlučno ustali protiv neprijateljskog djelovanja mitropolite Krulja“, *Oslobođenje*, X, br. 2141, Sarajevo, 16.8.1953, str. 7; „Protestni mitinzi protiv popova u selima banjalučkog sreza“, *Oslobođenje*, X, br. 2145, Sarajevo, 21.8.1953, str. 3; „Razjareni narod protjerao mitropita Nektarija“, *Front slobode*, X, br. 361, Tuzla, 23.8.1953, str. 1.

koji su uputili posebnu delagaciju kod vladike Kostića. U direktnom obraćanju vladici Kostiću, delegacija je iznijela ultimatum u kojem je on pozvan „da se kao teški narodni neprijatelj i zlikovac izvuče iz Banja Luke u roku od 48 sati“.²⁰ Nakon brojnih protestnih skupova, episkop Nektarije Krulj je 21. avgusta 1953. godine napustio Tuzlu.²¹ Dva dana kasnije, iz Banja Luke je protjeran i vladika Vasilije Kostić.²²

Komunistička vlast je i nakon protjerivanja Krulja i Kostića pratila njihovo kretanje i djelovanje. Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine u Informaciji (pripremljena 1955. godine) o držanju bosanskohercegovačkih episkopa, pored ostalog, novodi i ocjene o mitropolitu Nektariju Krulju i episkopu Vasiliju Kostiću. Za obojicu se navodi da nisu vjerski aktivni kao što su bili do 1953. godine, ali da i dalje u krugu intimnih prijatelja neprijateljski istupaju protiv novog društvenog poretka.²³

Nedozvoljenom aktivnošću sveštenika SPC smatrana je ne samo aktivnost protiv vladajućeg poretka, već i prikupljanje dobrovoljnih priloga za izgradnju porušениh crkava. Tako je, primjera radi, Narodni odbor Mrkonjičkog sreza

²⁰ „Ogorčenje Banjalučana protiv djelatnosti narodnih neprijatelja“, *Oslobođenje*, X, br. 2147, Sarajevo, 23.8.1953, str. 3.

²¹ „Pod pritiskom javnosti mitropolit Krulj napustio Tuzlu“, *Oslobođenje*, X, br. 2146, Sarajevo, 22.8.1953, str. 3.

²² Protjerivanje vladike Kostića u *Oslobođenju* je prikazano sljedećim riječima: „Na glas da se vladika sprema da napusti grad izašlo je sinoć oko 5000 Banjalučana koji su zakrčili put vladikinim kočijama. Organi vlasti imali su pune ruke posla da bi spasili život vladici na koga je narod izazvan njegovim provokatorskim postupkom, navaljivao da bi se s njim obračunao. U gužvi koja je nastala oko vladikinih kočija crkvenjak Mačkić, na sugestiju samog vladike, zadao je laki udarac radniku Mandiću iz preduzeća ‘Rudi Čajevac’. Poslije toga građani su još ogorčenije nastojali da se probiju do kočija da bi se dočepali vladike. Veliki krug milicije, okrenut licem vladici, leđima je jedva odupirao pritisak demonstranata. Tako je vladika jedva uspio da se probije do stanice i ukrca u vagon praćen uzvicima protesta“. Vidi: „Narod je protjerao biskupa Čelika i vladiku Kostića“, *Oslobođenje*, X, br. 2148, Sarajevo, 24.8.1953, str. 4.

²³ Za Nektarija Krulja, mitropolita sarajevskog, navedeno je da „djeluje na šovinističkoj osnovi. Štampanje ‘Oslobođenja’ latinicom smatra kao dokaz zapostavljenosti Srba i ćirilice. Iznosi kako današnja vlast izlazi u susret gradnji i opravci vjerskih objekata Hrvata i muslimana, dok se Srbima to uskraćuje (...) Bio je jedan od najvećih protivnika Udruženja i zauzimao vrlo negativan stav na zasjedanju (...) U zajednici sa mostarskim episkopom Vladislavom Mitrovićem organizovao je čitavu kampanju protiv tuzlanskog episkopa Longina Tomića. Ovo je činio iz lične mržnje prema njemu, jer je Longin dolaskom za tuzlanskog episkopa preduzeo energične mjere protiv svih mjera i pravila, koje je Nektarije za vrijeme svog tamošnjeg boravka uspostavio. (...) Treba naglasiti i to, da je Nektarije ovo činio protiv Longina i za to što je ubjeđenja da je isti špijun vlasti i član UPS-a“.

U dijelu teksta koji govori o držanju Vasilija Kostića, episkopa banjalučkog, pisalo je: „U posljednje dvije godine Kostić većinom boravi u Beogradu. Dođe u Banja Luku obično za vrijeme božićnih i uskrasnih praznika, bude 15–20 dana i opet se povrati u Beograd (...) Naročito se angažovao na postavljanju episkopa iz redova reakcionarnih lica“. Vidi: ABH, KZVP, kut. 4, 66/55, Kratki podaci o držanju bosanskohercegovačkih episkopa, 1955.

25. septembra 1953. godine kaznio sveštenika Savu Trkuljića novčanom kaznom u iznosu od 10.000 dinara zato što je prikupljao dobrovoljne priloge.²⁴ Zbog sličnih razloga osuđen je i sveštenik Bogdan Vuksan. On je kažnjen novčanom kaznom od 5.000 dinara „što je na dan 12.9.1953. godine u selu Rogoljima kupio dobrovoljni prilog od stanovništva i tom prilikom skupio osam metara pšenice, iako nije imao odobrenje nadležnog državnog organa.“²⁵

Bilo je i slučajeva nepoštovanja i ometanja obavljanja vjerskih obreda u crkvama. O tome svjedoči, pored ostalog, izvještaj sveštenika Dragoljuba Savića upućen mitropolitu dabrobosanskom Nektariju, 17. decembra 1953. godine. U ovom dopisu piše da je Manojlo Marić, lokalni službenik u Sokocu, prekinuo zvonjenje u crkvi i naredio da svi prisutni napuste crkvu. Uz to, navedeno je „da se ovakvi i slični izgredi dešavaju često na području sreza sokolačkog i to na najgrublji način.“²⁶ Bili su učestali i slučajevi da mjesne vlasti preduzimaju razne vrste mjera s ciljem sprečavanja obilježavanja vjerskih praznika. Brojni primjeri govore o ometanju sveštenika u toku priprema za slavljenje Božića. Vlast je ignorisala vjerske praznike i isticala one pojedince koji su provodili zvanične partijske stavove. Tako je, primjera radi, Jović Stojan iz Lukavca „znajući da mu otac slavi Božić tri dana nije išao kući (...) samokritički izjavljujući da je i on kriv što nije u stanju da svog oca povede drugim, našim putem“.²⁷

Da su odnosi između lokalnih organa vlasti i SPC bili opterećeni brojnim incidentima, potvrđuje i dopis Svetog arhijerejskog sinoda, upućen 19. marta 1955. godine, Komisiji za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine. U njemu se interveniše zbog fizičkog napada na igumana manastira Dobrićevo Antonija Srećkovića, koji je 2. marta 1955. godine „iz zasede napadnut i premlaćen“. Uz to, Komisija je informisana o prestanku istrage povodom ubistva igumana manastira Tvrdoš Save Lisjuka, jer se ubica nije mogao pronaći. Na kraju dopisa Sveti arhijerejski sinod poziva nadležne organe vlasti da zaštite sveštena lica „od ubijanja, premlaćivanja i maltretiranja“.²⁸ Međutim, i pored brojnih molbi za zaštitu sveštenika, u praksi

²⁴ ABH, KZVP, kut. 3, 76/1954, Rješenje o kažnjavanju sveštenika Save Trkuljića, 25.9.1953.

²⁵ ABH, KZVP, kut. 3, 74/1954, Rješenje o kažnjavanju Bogdana Vuksana, 29.12.1953.

²⁶ U istom dopisu sveštenik Dragoljub Savić je naveo: „Svake godine od svršetka rata sveštenik je imao neugodnosti kako u crkvi, tako i u crkvenoj porti, a i na terenu. A ove 1953. godine, to je prešlo svaku mjeru i granicu (...) Ako ovako i ubuduće potraje ja izjavljujem da neću moći a ni smjeti dolaziti ni obavljati vjerske dužnosti u tom cijelom kraju, jer ne samo da nemam slobodu obavljanja parohijske dužnosti, nego mi je čak i lična sloboda i život ugrožen“. Vidi: ABH, KZVP, kut. 3, 14/1954, Dopis Uprave Srpsko pravoslavne parohije Glasinačko-Košutičke u Sokocu upućen mitropolitu dabrobosanskom, 17.12.1953.

²⁷ Arhiv Tuzlanskog kantona, Opštinski komitet Saveza komunista BiH Lukavac, kut. 2, 9/1-11, Zapisnik sa opšteg sastanka partijske organizacije Fabrike sode Lukavac, 10.3.1952.

²⁸ ABH, KZVP, kut. 4, 73/1955, Dopis Svetog arhijerejskog sinoda upućen Komisiji za vjerska pitanja Narodne republike Bosne i Hercegovine, 19.3.1955.

najčešće nije bilo nikakvih sankcija za počinioce napada na sveštenike. Kao ilustrativan primjer reakcije organa vlasti na pomenute i slične pritužbe organa SPC navodimo odgovor Sekretarijata za unutrašnje poslove Trebinjskog sreza. U njemu se navodi da je „iguman Srećković isuviše prgav čovjek, koji u svim okolnim selima, sa izuzetkom kod malog broja ljudi, uživa vrlo loš ugled. On je sklon tračevima i svađama sa seljacima (...) Dosadašnjim provjeravanjem nismo mogli ustanoviti kao sigurno postojanje djela, tako ni izvršioca djela. Ističemo da se iguman stalno sa nekim tužaka, bilo kod Sreskog suda u Trebinju, ili u Bileći. Ni po jednoj njegovoj dosadašnjoj prijavi nije utvrđeno postojanje djela koje je prijavljivao (...) Ovakvim prijavama on nanosi seljacima štetu, što gube dnevnicе dolazeći na sud, a i državnim organima takođe pričinjava poteškoće u radu, kao i nepotrebne materijalne izdatke“.²⁹

Brojni izgređi protiv sveštenika SPC, ali i sveštenika i vjerskih službenika drugih vjerskih zajednica, doveli su do toga da i nadležni državni organi počnu uvidati negativne posljedice ovakve politike. Savezna komisija za vjerska pitanja ukazuje na štetnost svakodnevne prakse partijskih organizacija na terenu, jer nisu pravile nikakve razlike među vjerskim licima, bez obzira kakav je bio njihov odnos prema novoj vlasti. Obrazlažući kako to izgleda u praksi, članovi ove Komisije navode da je „za mnoge naše drugove čovjek koji vjeruje u boga neprijatelj“, a „za mnoge je dovoljno to što sveštenik nosi mantiju pa da ga odmah gledaju kao neprijatelja i da se tako prema njemu odnose.“³⁰

U funkciji uspostavljanja kontrole nad sveštenicima SPC u Bosni i Hercegovini bilo je i Udruženje sveštenika. Udruženje je bilo pod budnim nadzorom vlasti i zalagalo se za aktivnije učešće sveštenika u socijalističkoj društvenoj stvarnosti. Ideja nastanka ovakvog udruženja javlja se u prvim poslijeratnim godinama. Unutar Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine još u 1946. godini se konstatuje da „ne može biti svejedno kako će izgledati srpska crkva“. Zbog toga su članovi Komisije smatrali da treba omogućiti „ujedinjenje srpskog sveštenstva u Bosni i Hercegovini“ putem udruženja „koje će pored brige za aktiviziranje crkvenog života povesti računa da se (...) preporođena srpska crkva ponovo stavi u službu naroda“.³¹ U novembru 1947. godine osnovano je Udruženje pravoslavnog sveštenstva za Narodnu republiku Bosnu i Hercegovinu.³² Sveštениčka udruženja osnivala su se prema federativnoj podjeli Jugoslavije na republike. U skladu s tim načelom pojedina pravoslavna sveštениčka udruženja nisu označavana kao „srpsko-pravoslavna“ nego samo kao „pravoslavna“.³³ Krov-

²⁹ ABH, KZVP, kut. 4, 84/1955, Dopis Sekretarijata Narodnog odbora Sreza Trebinje upućen Sekretarijatu za unutrašnje poslove Narodne republike Bosne i Hercegovine, 22.4.1955.

³⁰ ASCG, SKVP, 144-137-742.

³¹ ABH, KZVP, kut. 3a, 10/1946.

³² R. Radić, *Država i verske zajednice*, str. 305.

³³ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945–1991*, Zagreb, 2006, str. 127.

ni savez republičkih pravoslavnih udruženja, osnovan 3. marta 1949. godine, dobio je ime Savez udruženja pravoslavnih sveštenika u FNRJ.³⁴ Koristeći snažne mehanizme državne vlasti komunisti su uspjeli da dio sveštenika uklope u funkciju promovisanja zvanične politike. Da je to doista tako bilo, svjedoči i ocjena Savezne komisije za vjerska pitanja o pozitivnom uticaju državne politike prema vjerskim zajednicama, koja je uticala na izazivanje podjela među sveštenicima u odnosu na pitanje izgradnje novog sistema.³⁵

Međutim, organi SPC nisu priznali Savez udruženja pravoslavnih sveštenika. Slikovitu i zanimljivu ocjenu zašto SPC ne može priznati Udruženje dao je episkop Vasilije Kostić u jednom razgovoru sa Slobodanom Penezićem tokom 1953. godine. Tom prilikom on je rekao: „*Ono što za državu predstavljaju IB-ovci, to za Pravoslavnu crkvu predstavlja Udruženje pravoslavnih sveštenika. I kada država prizna Informbiro i mi ćemo priznati Udruženje* (podvukao D. B.)“.³⁶ U materijalima Savezne komisije za vjerska pitanja ovakvi stavovi i uporno odbijanje priznanja Udruženja protumačeni su kao nespремnost „reakcionarnih elemenata“ za saradnju sa „narodnim vlastima“.³⁷ Nakon Sabora SPC, održanog u junu 1953. godine, kontakti između SPC i Savezne komisije za vjerska

³⁴ U Pravilima Saveza udruženja pravoslavnog sveštenstva u FNRJ regulisana su pitanja: sjedišta saveza, pečata saveza, sastava saveza, organizacije saveza, članstva, prava i dužnosti članstva, organa saveza, sredstava saveza, publikacija saveza, eparhijskih udruženja, nadzora crkvenih vlasti, itd. U četvrtom poglavlju definisani su zadaci i ciljevi saveza:

„Savez se osniva sa zadatkom da održava jedinstvo pravoslavnog sveštenstva u FNRJ, a radi uspješnijeg vršenja njegovih crkvenih i građanskih dužnosti, čuvajući jedinstvo i episkopalni karakter Crkve po kanonima Pravoslavne crkve. Stoga će Savez:

1. Zastupati interese pravoslavnog sveštenstva u FNRJ;
2. Čuvati i na delu sprovesti jedinstvo Pravoslavne crkve u FNRJ;
3. Raditi na religioznom prosvjećivanju vernika Pravoslavne crkve i kulturnom usavršavanju pravoslavnog sveštenstva;
4. Raditi na negovanju narodnih tradicija i moralnih načela, očuvanja čistote Pravoslavne vere i suzbijanja praznoverja i verskih zloupotreba;
5. Aktivno učestvovati u radu Socijalističkog saveza radnog naroda, u kome su zastupljene sve pozitivne snage naših naroda, i pomagati narodu i narodnim vlastima na svim poljima izgradnje naše zemlje i kulturnom i ekonomskom podizanju naših naroda;
6. Čuvati i negovati velike tekovine Narodno-oslobodilačke borbe, nacionalnu nezavisnost i ravnopravnost, slobodu, bratsvo i jedinstvo naših naroda, jer je pravoslavno sveštenstvo uvereno da je samo na tim temeljima moguće izgraditi sretan život naših naroda i pravilan razvitak Pravoslavne crkve i sveštenstva;
7. Starati se o položaju i materijalnom stanju svojih članova, materijalnom obezbeđenju i zbrinjavanju pravoslavnog sveštenstva, sveštениčkih udova i siročadi“.

Vidi: ABH, KZVP, kut. 4, 40/1955, Pravila Saveza udruženja pravoslavnog sveštenstva u FNRJ.

³⁵ ASCG, Ideološka komisija, 507-VIII, II/9-(1-36)-K-30. Opšta ocjena i posebni osvrti na delovanje pojedinih vjerskih zajednica i njihov odnos prema državi.

³⁶ ABH, KZVP, kut. 4, 66/55.

³⁷ ABH, KZVP, kut. 3, b.b/54, Dopis Savezne komisije za vjerska pitanja predsjedniku Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, 1.6.1954.

pitanja prekinuti su do septembra iste godine. Komisija u tom periodu nije odgovarala na akte Sinoda, a zaustavljene su i dotacije i subvencije za Bogoslovski fakultet. Tokom 1953. godine u Jugoslaviji su uhapšena dva sveštenika, a 19 je osuđeno. Sa teritorije Bosne i Hercegovine protjerano je 10 sveštenika.³⁸

Ipak, treba reći da je nakon usvajanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica u aprilu 1953. godine došlo do određenih promjena kada je riječ o politici kažnjavanja sveštenika. Na sjednici Odbora za unutrašnju politiku Saveznog izvršnog vijeća u junu 1953. godine, kojom je predsjedavao Aleksandar Ranković, zaključuje se da u odnosu prema sveštenicima treba više tražiti „političke forme borbe“, a ne samo „osloniti se na UDB-u kao što je to do sada bilo“. I pored ove ocjene u jednom od zaključaka sa ove sjednice je stajalo da prema sveštenicima koji čine povrede zakonskih propisa treba izricati oštrije sankcije. „To mogu biti mjere propisane za primjenu u administrativno-krivičnom postupku, ali ako se radi o težoj djelatnosti koja predstavlja mogućnost krivično-sudske odgovornosti, onda o istoj treba raspravljati u sudskom postupku. Osnovno je da se izrečene kazne izvršavaju i o tome ne treba nikako popuštati.“ Osim ovoga, na sjednici je zaključeno da u „važnijim slučajevima“ kažnjavanja sveštenika podatke o tome ne treba kriti od šire javnosti, jer će građani u suprotnom primati netačne informacije od vjerskih predstavnika ili inostrane štampe.³⁹

Na osnovu dostupne arhivske građe teško je sa potpunom tačnošću prikazati podatke o represiji prema sveštenicima SPC u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1955. godine. Svaki pokušaj da se saznaju tačne brojke o pitanjima koja su vezana za vjerske zajednice u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini nailazi na velike prepreke. Probleme u istraživanju ove problematike stvara i ideološka obojenost postojeće arhivske građe, ali i nerijetko prisutna praksa umanjivanja ili uvećavanja represije kod različitih autora koji su se bavili ovim pitanjem. Prepreku u istraživanju predstavlja i dalje nedostupna građa nastala radom sudskih i policijskih organa. Naprijed navedeni, kao i još neki drugi razlozi, govore da sva istraživanja, pa i ovo, treba posmatrati sa određenom dozom rezerve. Ipak, kritičko analiziranje i sagledavanje dostupnih podataka ukazuje na glavne intencije, trendove i razmjere represije prema sveštenicima SPC.

Prema podacima do kojih je došao Đoko Slijepčević, partizanske jedinice su još tokom Drugog svjetskog rata likvidirale oko 125 sveštenika koji su bili povezani sa četničkim pokretom i kao takvi označeni kao ideološko-politički neprijatelji.⁴⁰ Na osnovu podataka koje je objavio Dragoljub Živojinović, komunisti su likvidirali 46 sveštenika u Srbiji, 33 u Crnoj Gori i 46 u Bosni i Her-

³⁸ R. Radić, *Država i verske zajednice*, str. 382.

³⁹ ASCG, Savezno izvršno vijeće, 130-992-1052. Zapisnik sa I sjednice Odbora za unutrašnju politiku Saveznog izvršnog vijeća, 25.6.1953.

⁴⁰ Đoko Slijepčević, *Istorija Srpske pravoslavne crkve*, III, Beograd, 1991, str. 47–67.

cegovini i Slavoniji.⁴¹ Pritisak na crkvu i sveštenstvo koje je podržavalo četnički pokret nastavljen je i poslije rata. Prikupljeni i obrađeni podaci Savezne komisije za vjerska pitanja govore da su zbog „neprijateljske djelatnosti“ u Bosni i Hercegovini, od 1945. do 1955. godine, vođeni sudski procesi protiv 319 sveštenika i vjerskih službenika. U strukturi uhapšenih i suđenih, bilo je „154 katoličkih, 110 muslimanskih, 48 pravoslavnih i 7 službenika raznih sekta“. Brojčani pokazatelji o hapšenjima i suđenjima sveštenika SPC po godinama prikazani su u tabeli br.1.⁴²

Tabela br. 1. Pregled uhapšenih i suđenih sveštenika SPC u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1955. godine.

PREGLED UHAPŠENIH I SUĐENIH SVEŠTENIKA SPC U BiH			
Godina	Broj uhapšenih i suđenih sveštenika SPC	Ukupno uhapšenih i suđenih sveštenika i vjerskih službenika	Procentualno učešće sveštenika SPC u ukupnom broju uhapšenih i suđenih
1945.	11	52	21,5 %
1946.	9	46	19,5 %
1947.	7	53	13,2 %
1948.	5	34	14,7 %
1949.	4	55	7,2 %
1950.	2	26	7,6 %
1951.	2	13	15,3 %
1952.	6	31	19,3 %
1953.	1	4	25,0 %
1954.	1	5	20,0 %
1955.	–	–	–
Ukupno	48	319	15,0 %

Na osnovu prikazanih statističkih podataka u ovoj tabeli vidi se da je od ukupnog broja uhapšenih i suđenih od 1945. do 1955. godine, sveštenika SPC bilo 48 ili 15,0 odsto. Represivna politika organa vlasti prema pravoslavnim

⁴¹ Dragoljub R. Živojinović, *Srpska pravoslavna crkva i nova vlast 1944–1950*, Srbinje–Beograd–Valjevo–Minhen, 1998, str. 14.

⁴² Tabela br. 1. je konstruisana na osnovu podataka u : ASCG, SKVP, 144-137-742.

sveštenicima u Bosni i Hercegovini bila je najintenzivnija u razdoblju od 1945. do 1949. godine, kada je uhapšeno 75,0 odsto od ukupnog broja uhapšenih i suđenih sveštenika u prvoj poslijeratnoj deceniji. Generalno gledano, upotreba državne represije protiv sveštenika SPC nakon 1949. godine postaje znatno manjeg obima. Na ublažavanje kaznene politike dijelom je uticalo i popravljjanje odnosa sa Zapadom, kao i naponi jugoslovenskog rukovodstva da, posebno od uvođenja samoupravljanja 1950. godine, prekine sa dotadašnjom kopijom staljinističke prakse i teorije. Određeni kritički tonovi unutar državno-partijskih organa protiv široko rasprostranjene prakse kažnjavanja su, pored ostalog, došli do izražaja i na Četvrtom plenumu CK KPJ. Sve ovo je uticalo da u periodu od 1950. do 1955. godine dođe do smanjenja kažnjavanja sveštenika SPC, tako da je u ovom razdoblju kažnjeno 15,5 odsto sveštenika od ukupnog broja kažnjenih u prvoj deceniji nakon rata. Posmatrano po godinama najveći broj sveštenika SPC je kažnjen u 1945. godini (11 ili 21,5 odsto), 1946. godini (9 ili 19,5 odsto) i 1947. godini (7 ili 13,2 odsto). Jedan od mogućih pokazatelja koji oslikava represiju organa vlasti prema sveštenicima SPC u Bosni i Hercegovini može biti i njihovo procentualno učešće u ukupnom broju uhapšenih sveštenika i vjerskih službenika svih vjerskih zajednica u ovoj jugoslovenskoj republici. Ovi podaci ne mogu biti potpuno vjerodostojni, ali svakako mogu poslužiti kao kvantitativni parametri određenih kretanja. Iz navedenih statističkih podataka uočavamo da sveštenici SPC u razdoblju od 1945. do 1955. godine nisu bili najzastupljeniji među uhapšenim i suđenim vjerskim licima u Bosni i Hercegovini. Ukupno posmatrajući u periodu od 1945. do 1955. godine na sveštenike SPC u Bosni i Hercegovini je otpadalo 15,0 odsto od ukupnog broja uhapšenih i suđenih vjerskih lica.

Kad je riječ o razlozima hapšenja pravoslavnih sveštenika, organi sigurnosti su navodili: da je 38 odsto zatvoreno zbog saradnje sa neprijateljem, 32 odsto zbog neprijateljske propagande, 20 % zbog jatakovanja, 10 % zbog špijunaže i podrške Staljinu. Unutar SPC UDB-a je razlikovala dvije grupe episkopa, mlađu i stariju. Niže sveštenstvo je podržavalo vlast i bilo je patriotsko, dok je više sveštenstvo označavano kao neprijateljsko i antidržavno.⁴³

Na promjenu odnosa države prema SPC dijelom je uticala i nova spoljno-politička orijentacija jugoslovenske države. Okretanje prema zapadnim državama i razlaz sa Sovjetskim Savezom dijelom je uticao i na poboljšanje položaja SPC. Tokom 1955. godine odlikovan je dio sveštenika koji je saradivao sa državnim organima. Tako su kao zaslužni pravoslavni sveštenici iz svih republičkih udruženja ordene dobili: Krstan Bijeljac, Milan Smiljanić, Petar Kapičić, Jovo Radović, Ilija Ćuk, Ratko Jelić, Boris Stankovski i Simo Radunović.⁴⁴ O postepenom procesu promjene odnosa države prema SPC svjedoči i niz dokumenata Savezne

⁴³ S. Cvetković, *Između srpa i čekića*, str. 523.

⁴⁴ R. Radić, *Država i verske zajednice 1945–1970*, II, Beograd, 2002, str. 71.

komisije za vjerska pitanja. Na jednoj od sjednica ove Komisije 1955. godine navodi se da je potrebno prekinuti sa agresivnom politikom nekih lokalnih organa vlasti prema vjerskim zajednicama, jer to nanosi štetu državnim interesima. Pojedni aktivisti na terenu, prema ocjeni Komisije, svakog su čovjeka koji je bio religiozan smatrali nepovjerljivim. Zato je Komisija ocijenila da politika „sveopšteg jurišanja“ na sveštenike ugrožava napore države na sređivanju odnosa sa vjerskim zajednicama, te da „potkopava politiku koja se odozgo sprovodi.“⁴⁵

Summary

Dr sci. Denis Bećirović

The Communist Authorities and the Serbian Orthodox Church in Bosnia-Herzegovina (1945–1955) – Pressure, Attacks, Arrests and Trials

Key words: Serbian Orthodox Church, clergy, religion, oppression, Yugoslavia, Bosnia-Herzegovina, Communism

The communists, as undisputed and the only powers that be started building up a new socio-political order in Yugoslavia (Bosnia-Herzegovina) during the first years after WWII. They completely monopolized all segments of development of the society in Bosnia-Herzegovina. Due to their atheist ideology and the endeavors to obviate religious communities from social life, the communist authorities imposed a number of legal and other measures against these communities, aimed at their marginalization. The religious communities in Bosnia-Herzegovina became the only independent institutions legally separated from the state. They remained the only favorable place from where resistance to the communist reshaping of social life was possible. Because of that the communists of Bosnia-Herzegovina launched a number of measures aimed at weakening and discrediting the religious communities in this republic. The state and party apparatus in Yugoslavia (Bosnia-Herzegovina) regarded the larger part of the clergy of the Serbian Orthodox Church (SOC) as a real or potential enemy of the state. The new authorities applied a number of measures which helped weaken the position and influence of the SOC in the society. Parallel with these measures government organs implemented organized activities aimed at squaring accounts with those priests who, as the communists put it, were in one way or another, implicated in the activity of the Chetnik movement and especially with

⁴⁵ AJ, SKVP, 144-137-742.

those responsible for war crimes. The government applied measures of oppression on those ministers in Bosnia-Herzegovina who refused to comply with the policy of the new authorities after 1945. Most often priests were labeled and accused as “reactionaries“, “enemy elements“, “class enemies“ etc. Punishment or ideological and political measures were meant to have preventive effect, but in practice they often produced contrary results. In course of oppression against the clergy there were also groundless accusations against ministers, as is testified by some Party documents. Regarding arrests and trials of SOC clergy in Bosnia-Herzegovina between 1945 and 1955 on the whole, it is obvious that the repressive measures of the government organs were most frequently applied during the first four post-war years. Nevertheless, compared with other religious communities, especially with the Roman-Catholic Church in Bosnia-Herzegovina, the repression against SOC was smaller in scope.